

ZNACZENIE DOPLĄT (W KREOWANIU DOCHODU) W GOSPODARSTWACH NAJSILNIEJSZYCH EKONOMICZNIE W POLSCE W UJĘCIU REGIONALNYM

Anna Grontkowska

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

Kierownik: prof. dr hab. Henryk Runowski

Słowa kluczowe: gospodarstwa duże, regiony, dopłaty

Key words: large farms, regions, direct payments

S y n o p s i s. Przedstawiono zróżnicowanie przestrzenne zmiany liczby oraz powierzchni użytkowanej przez gospodarstwa o powierzchni 50 ha i więcej w latach 2002-2007 w podziale na grupę od 50 do 100 ha oraz 100 ha i więcej w Polsce. Procentowy udział liczby gospodarstw największych obszarowo jest niewielki i systematycznie zwiększa się, natomiast udział powierzchni użytków rolnych tych gospodarstw nieznacznie zmniejsza się. Gospodarstwa wielkoobszarowe są głównie zlokalizowane w regionie Mazur, Pomorza, Wielkopolski oraz Dolnego Śląska. Gospodarstwa zaliczane do najsilniejszych ekonomicznie, czyli o wielkości ekonomicznej 100 ESU i więcej, wykazywały wyraźnie zróżnicowanie przestrzenne w zakresie kwoty uzyskanych dopłat zarówno na jednostkę siły ekonomicznej, zasobów i nakładów pracy, a także uzyskaną jednostkę dochodu z gospodarstwa rolniczego, natomiast struktura uzyskiwanych dopłat w poszczególnych regionach była podobna.

WSTĘP

Ważnym zagadnieniem często omawianym w odniesieniu do rolnictwa jest średnia wielkość gospodarstwa oraz zmiany struktury agrarnej [m.in. Dzun 2006, Klepacki 2006, Michna 2007]. Badania dotyczące zmian udziału grup gospodarstw przyczyniają się do tworzenia podstaw teoretycznych dla kształtowania polityki wspierania poszczególnych grup gospodarstw. Gospodarstwa o dużym obszarze, zgodnie z zasadami Wspólnej Polityki Rolnej, także zostały objęte systemem wspierania dochodów rolniczych. Podstawową formą wsparcia dochodów tych gospodarstw w Polsce są dopłaty bezpośrednie.

Ocena wyników ekonomicznych oraz wpływu poszczególnych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej na poziom dochodów gospodarstw rolnych funkcjonujących na terenie Wspólnoty jest dokonywana na podstawie danych zebranych w systemie FADN. W całej Unii Europejskiej w systemie FADN w zależności od roku jest 70-80 tys. gospodarstw, które reprezentują około 4,2 mln wszystkich gospodarstw. W Polsce w 2004 roku systemem FADN objęto 12 tys. gospodarstw, reprezentujących około 750 tys. gospodarstw tworzą-

cych 90% nadwyżki bezpośredniej w rolnictwie. System FADN klasyfikuje gospodarstwa według dwóch kryteriów: wielkości (siły) ekonomicznej oraz typu rolniczego.

W grupie gospodarstw o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU w krajach Unii Europejskiej 10-20 tys. badanych gospodarstw reprezentuje ok. 270 tys. gospodarstw tej wielkości. Z badań wynika, że występuje wyraźne zróżnicowanie potencjału rolnictwa europejskiego i roli gospodarstw wielkotowarowych w różnych krajach, bowiem przykładowo w Danii i Holandii wysoką siłę ekonomiczną uzyskano dzięki dużym nakładom kapitałowym oraz pracochłonnej produkcji, zaś np.: w Czechach i Słowacji dzięki gospodarowaniu na znacznych obszarach [Poczta, Sadowski, Średzińska 2008].

Największą liczbą gospodarstw o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU spośród wszystkich krajów Unii Europejskiej-25 charakteryzowała się Francja. W 2005 roku udział gospodarstw francuskich w ogólnej liczbie gospodarstw unijnych o najwyższej sile ekonomicznej wynosił około 28%. Nieznacznie mniejszy odsetek, 16% takich gospodarstw, występował w Niemczech. Ponadto, po około 10% gospodarstw o najwyższej sile ekonomicznej, zanotowano we Włoszech, Holandii, Wielkiej Brytanii oraz Hiszpanii. Łącznie gospodarstwa o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU z sześciu krajów UE-25 stanowiły ponad 80% ogółu tych gospodarstw we wszystkich krajach UE-25. W Polsce w systemie FADN reprezentowanych jest tylko 3,4 tys. gospodarstw, które osiągają wielkość ekonomiczną ponad 100 ESU.

Udział polskich gospodarstw w tej klasie wynosi zaledwie 1,2%. Zatem, pomimo wysokiego udziału liczby polskich gospodarstw ogółem w FADN, udział gospodarstw o najwyższej sile ekonomicznej był niewielki. Najmniejszą liczbą takich gospodarstw charakteryzowały się następujące kraje: Malta, Słowenia (poniżej 50 gospodarstw), Estonia, Litwa, Łotwa, Luksemburg, Cypr (poniżej 400 gospodarstw).

CEL I MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Celem opracowania jest przedstawienie udziału gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha oraz dynamiki liczby takich gospodarstw w Polsce w latach 2002-2007, a także określenie zmian w zakresie zróżnicowania przestrzennego. Badania dotyczące struktury obszarowej przeprowadzono w podziale na grupy od 50 do 100 ha oraz 100 ha i więcej. Drugim celem jest określenie znaczenia dopłat do działalności operacyjnej (SE 605) w grupie gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie, czyli wydzielając grupę gospodarstw o sile ekonomicznej 100 i więcej ESU według regionów, zgodnie z metodyką FADN. W opracowaniu wykorzystano dane statystyki publicznej oraz FADN.

ZMIANY LICZBY GOSPODARSTW

Struktura obszarowa gospodarstw zależy zarówno od liczby gospodarstw, jak i powierzchni użytków rolnych, co wpływa na średnią powierzchnię gospodarstwa. Wielu autorów analizuje zmiany w strukturze gospodarstw dla poszczególnych województw lub regionów [Brodzińska 2007, Otoliński 2007]. Celem tego opracowania jest wskazanie zmian w grupie gospodarstw największych obszarowo. Skupiono się na znaczeniu gospodarstw największych i ich roli w rolnictwie według regionów.

W dłuższych okresach występuje tendencja powolnego zmniejszania powierzchni użytków rolnych oraz liczby gospodarstw i jednocześnie zwiększania średniej powierzchni gospodarstwa, co wynika z większej dynamiki zmniejszania liczby gospodarstw niż powierzchni użytków rolnych (przykładowo w latach 1995-2000 liczba gospodarstw zmniejszyła się o 8,2% [Ziętara 2004]. Analizy liczby gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych potwierdzają długookresową tendencję spadkową liczby gospodarstw rolnych w Polsce. W okresie po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2005 roku liczba gospodarstw zmniejszyła się, ale w następnych dwóch latach wzrosła, w 2006 roku o 1,3% w stosunku do 2005 i 1,0% w 2007 w stosunku do 2006 roku. Największa liczba gospodarstw występowała w przedziałach obszarowych 2-5 ha, 1-2 ha oraz 5-10 ha. Ich łączny udział w liczbie gospodarstw ogółem w 2007 roku wyniósł 80%. Wśród gospodarstw występuje zjawisko polaryzacji, to znaczy obserwuje się zwiększanie udziału liczby gospodarstw z grup obszarowych najmniejszej (1-2 ha), których udział wzrósł o 6,5 pp. w okresie 1990-2007 oraz największych powyżej 15 ha – wzrost w analogicznym okresie wyniósł 4,7 pp. Gospodarstwa o powierzchni 100 ha i więcej użytkują około 20% powierzchni użytków rolnych w Polsce.

Tabela 1. Struktura gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej [ESU] w 2007 roku [%]

Klasa ekonomiczna	Udział gospodarstw w grupie obszarowej użytków rolnych [ha]								
	ogółem	0-1	1-2	2-5	5-10	10-20	20-50	50-100	100 i więcej
0-2 ESU	67,9	98,5	97,0	81,1	31,1	3,3	0,8	0,5	0,4
2-4	12,5	0,6	1,5	15,1	38,4	19,4	1,5	0,2	0,2
4-8	9,3	0,4	0,6	2,7	24,5	37,0	13,2	1,2	0,4
8-16	6,1	0,2	0,4	0,7	4,8	32,2	38,7	12,5	1,0
16-40	3,4	0,2	0,4	0,3	0,9	7,4	41,6	58,8	22,4
40 ESU i więcej	0,8	0,1	0,1	0,1	0,3	0,6	4,3	26,8	75,5

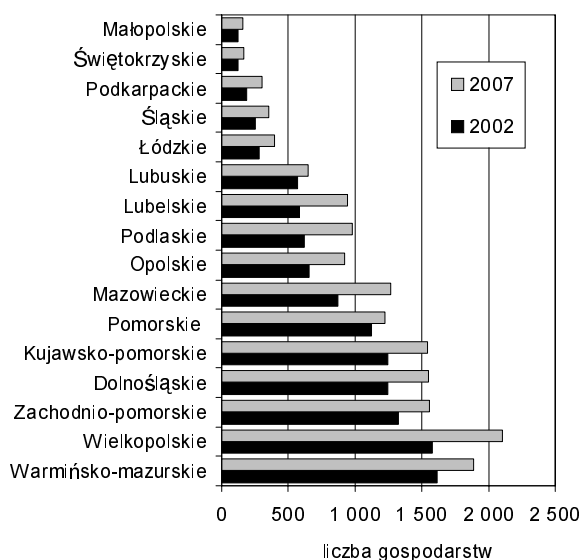
Źródło: zestawienie i obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Obszarowa struktura gospodarstw w znacznej części pokrywa się ze strukturą gospodarstw według siły ekonomicznej mierzonej w ESU (tab. 1), bowiem największym udziałem gospodarstw o najniższej i najwyższej sile ekonomicznej charakteryzowały się gospodarstwa odpowiednio z grup o najmniejszym i największym obszarze użytków rolnych. W grupach obszarowych do 5 ha dominowały gospodarstwa o sile ekonomicznej z przedziału 0-4 ESU, których udział przekraczał 96%. Wśród gospodarstw zakwalifikowanych do grupy największych obszarowo, o powierzchni powyżej 100 ha, ponad 75% to gospodarstwa charakteryzujące się siłą ekonomiczną powyżej 40 ESU, zaś 98% tych gospodarstw miało siłę ekonomiczną powyżej 16 ESU. Podobna sytuacja jest notowana w zakresie nakładów pracy w gospodarstwach w podziale na grupy obszarowe. W gospodarstwach o powierzchni do 5 ha dominowały te z nakładami pracy do 0,99 AWU, przy czym im mniejsze obszarowo gospodarstwo tym udział mniejszych zasobów pracy był większy. Gospodarstwa o powierzchni powyżej 50 ha charakteryzowały się większym udziałem gospodarstw z wyższymi zasobami pracy, w grupie o powierzchni 100 ha i więcej udział gospodarstw z zasobami powyżej 3 AWU wyniósł ponad połowę.

ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE UDZIAŁU GOSPODARSTW O POWIERZCHNI POWYŻEJ 50 HA

W Polsce występuje wyraźne przestrzenne zróżnicowanie struktury obszarowej gospodarstw rolnych. W tabeli 2 i na rysunkach 1 i 2 zestawiono szczegółowe dane obrazujące liczbę gospodarstw o powierzchni 50 ha i więcej w latach 2002-2007 i w podziale na grupy od 50 do 100 ha oraz 100 ha i więcej według województw. Wyraźnie odmienna struktura obszarowa zarówno liczby, jak i powierzchni gospodarstw w ujęciu wojewódzkim wynika z uwarunkowań historyczno-politycznych [Niedzielski 2008].

Liczba gospodarstw o powierzchni 50 ha i więcej wzrosła z 19,8 tys. w 2002 roku do ponad 24,1 tys. w 2007 roku, czyli ponad 20%. Obserwuje się dynamiczny wzrost liczby takich gospodarstw, chociaż jego dynamika jest zróżnicowana regionalnie, od 6% w województwie pomorskim do 50% w województwie podlaskim. W analizowanej grupie gospodarstw nastąpiło natomiast zmniejszenie łącznej powierzchni użytków rolnych z 4,2 do 3,9 mln ha (około 10%). W tym zakresie również zaobserwowano zróżnicowanie regionalne. W województwach podlaskim, opolskim i lubelskim przy dynamicznie wzrastającej liczbie gospodarstw, wzrosła również łączna

Rysunek 1. Liczba gospodarstw w grupie obszarowej 50 do 100 ha w latach 2002-2007 według województw
Źródło: zestawienie własne na podstawie GUS.

o 30% w ciągu sześciu lat (2002-2007), przy czym dynamika była zróżnicowana przestrzennie. Największy przyrost liczby takich gospodarstw zanotowano w województwach lubelskim, podkarpackim (wzrost o prawie 63%) oraz podlaskim o 57%, czyli w województwach charakteryzujących się stosunkowo niewielką liczbą takich gospodarstw. Około 40% wzrost liczby gospodarstw nastąpił w województwie mazowieckim, opolskim i łódzkim. Najmniejszą dynamikę wzrostu takich gospodarstw zanotowano w województwach: pomorskim (wzrost liczby analizowanej grupy gospodarstw o 9%), lubuskim (wzrost o 14%), warmińsko-mazurskim oraz zachodniopomorskim (wzrost o 17%), czyli regionach z dużą liczbą gospodarstw o obszarze od 50 do 100 ha.

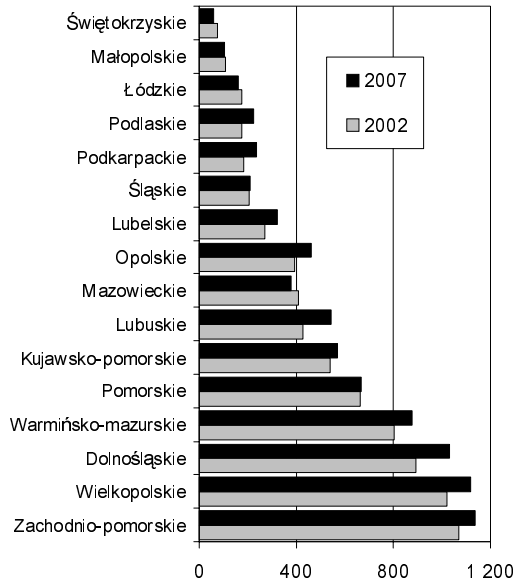
powierzchnia użytków rolnych, na których gospodarowały. W pozostałych województwach powierzchnia użytków rolnych będących w dyspozycji gospodarstw z grupy obszarowej 50 ha i więcej zmniejszyła się. Największą liczbą gospodarstw o powierzchni o 50-100 ha w 2002 roku charakteryzowały się województwa: warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie, pomorskie, dolnośląskie i kujawsko-pomorskie, zaś najmniej w województwach: świętokrzyskim i małopolskim. Łącznie udział gospodarstw o powierzchni o 50-100 ha z tych sześciu województw wynosił 65,6%, ale w 2007 roku zmniejszył się do 62,3% (rys. 1).

W grupie gospodarstw od 50 do 100 ha nastąpił wzrost ich liczby

Tabela 2. Liczba gospodarstw w grupie obszarowej 50 ha i więcej i powierzchnia użytków rolnych w latach 2002-2007 według województw

Województwo	Liczba gospodarstw w grupie obszarowej w roku					Powierzchnia użytków rolnych w roku [ha]					Średnia powierzchnia gospodarstwa [ha]		
	2002	2005	2006	2007	zmiana 2002=100	2002	2007	zmiana 2002=100	2002	2007	zmiana 2002=100	2002	2007
Dolnośląskie	2 138	2 280	2 242	2 580	120,7	487900	460 442	94,4	279,2	219,5		279,2	219,5
Kujawsko-pomorskie	1 784	2 058	1 856	2 111	118,3	300510	292 848	97,5	217,9	170,9		217,9	170,9
Lubelskie	851	990	1 042	1 265	148,6	164465	164 783	100,2	224,7	154,3		224,7	154,3
Lubuskie	996	1 089	1 110	1 190	119,5	278044	261 146	93,9	279,4	210,6		279,4	210,6
Łódzkie	455	534	496	557	122,4	66573	63 957	96,1	228,2	178,5		228,2	178,5
Małopolskie	226	240	231	265	117,3	41774	37 715	90,3	168,4	138,7		168,4	138,7
Mazowieckie	1 282	1 358	1 418	1 645	128,3	199678	186 467	93,4	244,2	201,4		244,2	201,4
Opolskie	1 051	1 186	1 291	1 386	131,9	256618	279 167	108,8	224,8	176,7		224,8	176,7
Podkarpackie	370	420	406	539	145,7	105819	98 438	93,0	193,3	130,3		193,3	130,3
Podlaskie	801	1 000	1 018	1 205	150,4	112171	128 153	114,2	146,3	114,8		146,3	114,8
Pomorskie	1 785	1 688	2 104	1 891	105,9	388948	323 184	83,1	155,8	113,4		155,8	113,4
Śląskie	462	503	720	560	121,2	99636	81 648	81,9	140,0	106,4		140,0	106,4
Świętokrzyskie	199	179	177	225	113,1	27697	20 540	74,2	184,8	142,3		184,8	142,3
Warmińsko-mazurskie	2 419	2 531	2 681	2 768	114,4	543520	427 226	78,6	286,0	182,6		286,0	182,6
Wielkopolskie	2 599	2 764	2 807	3 221	123,9	584328	569 212	97,4	215,7	145,8		215,7	145,8
Zachodniopomorskie	2 398	2 717	2 842	2 692	112,3	669984	566 937	84,6	139,2	91,3		139,2	91,3
Polska	19 816	21 536	22 441	24 104	121,6	4327665	3 961 863	91,5	218,4	164,4		218,4	164,4

Źródło: zestawienie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 2. Liczba gospodarstw w grupie obszarowej 100 i więcej ha w latach 2005-2007
Źródło: zestawienie własne na podstawie GUS.

W 2002 roku w grupie obszarowej 100 ha i więcej (rys. 2) największa liczba gospodarstw funkcjonowała w województwach zachodniopomorskim, wielkopolskim, dolnośląskim oraz warmińsko-mazurskim, zaś najmniej w województwie świętokrzyskim i małopolskim, a ponadto łódzkim i podlaskim. Udział gospodarstw o powierzchni powyżej 100 ha z wymienionych czterech województw stanowił 51,0%, a w 2007 roku zwiększył się do 51,3%. W okresie 2002-2007 w grupie gospodarstw o obszarze 100 i więcej ha nastąpił wzrost ich liczby o około 10%, czyli w porównaniu z poprzednio analizowaną grupą dynamika wzrostu była wyraźnie mniejsza. Wystąpiło również zróżnicowanie przestrzenne w tym zakresie. Z danych zestawionych na rysunku 2 wynika, że największy przyrost liczby gospodarstw o powierzchni powyżej 100 ha zanotowano w województwach podkarpackim, lubuskim i podlaskim (wzrost

o 26-28%) oraz lubelskim, opolskim i dolnośląskim (wzrost o 15-18%), zaś w niektórych województwach wystąpiło zmniejszenie liczby takich gospodarstw. Województwa te to: świętokrzyskie (spadek liczby gospodarstw o ponad 20%), mazowieckie i łódzkie (spadek o 7%) oraz małopolskie (niecałe 2%). Zmiany liczby gospodarstw największych obszarowo są nieznaczne. Wynikać to może z przepisów prawnych dotyczących płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego gospodarstw.

Ze względu na cel opracowania dane w układzie wojewódzkim przekształcono w ujęcie regionalne zgodne z metodyką FADN. W systemie FADN Polskę podzielono na cztery regiony, a mianowicie Pomorze i Mazury, obejmujące województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie i lubuskie, Mazowsze i Podlasie, które tworzą województwa: podlaskie, mazowieckie, lubelskie, łódzkie, Wielkopolska i Śląsk, do których należą województwa:

Tabela 3. Liczba gospodarstw w grupach obszarowych 50-100 i 100 i więcej ha w latach 2002-2007 według regionów

Region	Liczba gospodarstw w grupie obszarowej w roku					
	50-100 ha			100 i więcej ha		
	2002	2007	zmiana 2002=100	2002	2007	zmiana 2002=100
Pomorze i Mazury	4634	5317	114,7	2964	3224	108,8
Wielkopolska i Śląsk	4722	6117	129,5	2850	3181	111,6
Mazowsze i Podlasie	2357	3583	152,0	1032	1089	105,5
Małopolska i Pogórze	681	976	143,3	576	613	106,4
Razem/średnia	12394	15993	129,0	7422	8107	109,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, dolnośląskie i opolskie oraz Małopolska i Pogórze z województwami: świętokrzyskim, małopolskim, śląskim i podkarpackim. Szczegółowe dane dotyczące liczby gospodarstw, powierzchni użytków rolnych oraz średniej powierzchni go-

spodarstwa w regionach zestawiono w tabelach 3 i 4. W ujęciu regionalnym w grupie gospodarstw od 50 do 100 ha największy przyrost liczby takich gospodarstw zanotowano w regionach z najmniejszą ich liczbą, czyli na Mazowszu i Podlasiu (wzrost o ponad 50%) oraz w Małopolsce i Pogórzu o 43%. Przy zbliżonej ich liczbie w dwóch pozostałych regionach w 2002, większą dynamikę odnotowano w regionie Wielkopolska i Śląsk (wzrost o prawie 30%). W grupie gospodarstw o obszarze 100 i więcej ha w okresie 2002-2007 największą dynamikę (ponad 10% wzrost liczby takich gospodarstw) zanotowano w regionie Wielkopolska i Śląsk. W pozostałych regionach dynamika zwiększania liczby gospodarstw obszarowo największych wahała się od 5,5% (na Mazowszu i Podlasiu) do 8,8% (Pomorze i Mazury), a zatem dynamika była wyraźnie mniejsza w porównaniu z grupą gospodarstw o obszarze mieszczącym się w przedziale od 50 do 100 ha. Wyraźne zmniejszenie powierzchni użytków rolnych będących w dyspozycji gospodarstw powyżej 50 ha oraz wzrost ich liczby wpłynęło na zmniejszenie średniej powierzchni tej grupy obszarowej we wszystkich regionach (tab. 4). Spadek średniej powierzchni gospodarstwa w analizowanym okresie wyniósł 25%, przy zróżnicowaniu od 20% (Wielkopolska i Śląsk) do ponad 30% (Małopolska i Pogórze).

Tabela 4. Powierzchnia użytków rolnych i średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w grupie obszarowej 50 ha i więcej według regionów w latach 2002-2007

Region	Powierzchnia użytków rolnych w roku [ha]			Średnia powierzchnia [ha]		
	2002	2007	zmiana 2002=100	2002	2007	zmiana 2002=100
Pomorze i Mazury	1880496	1578493	83,9	247,5	184,8	74,7
Wielkopolska i Śląsk	1629356	1601669	98,3	215,2	172,3	80,1
Mazowsze i Podlasie	542887	543360	100,1	160,2	116,3	72,6
Małopolska i Pogórze	274926	238341	86,7	218,7	150,0	68,6
Razem/średnia	4327665	3961863	91,5	218,4	164,4	75,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

ZRÓŻNICOWANIE DOPLAT DO DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ WEDŁUG REGIONÓW

Głównym założeniem dopłat do działalności operacyjnej jako instrumentu realizowanego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej jest stabilizacja dochodów rolników. W tabeli 5 zaprezentowano wybrane informacje dotyczące zasobów polskich gospodarstw o sile ekonomicznej 100 i więcej ESU w ujęciu regionalnym, a w dalszej części określono znaczenie dopłat dla tej grupy gospodarstw w poszczególnych regionach kraju. Z analizy danych zestawionych w tabeli 5 wynika, że występuje bardzo wyraźne zróżnicowanie przestrzenne potencjału gospodarstw o sile ekonomicznej 100 ESU i więcej. Dotyczy to zarówno przeciętnej wielkości ekonomicznej, a także zasobów ziemi oraz siły roboczej. W latach 2004-2006 najmniej gospodarstw przekazujących dane do FADN zaliczanych do grupy najsilniejszych ekonomicznie (100 i więcej ESU) funkcjonowało w Małopolsce i Pogórzu oraz na Mazowszu i Podlasiu, co odzwierciedla przestrzenne położenie takich gospodarstw w kraju. Charakteryzowały się one około 40% niższą wielkością ekonomiczną w porównaniu do gospodarstw z Pomorza i Mazur oraz Wielkopolski i Śląska. Zatrudnienie w regionie Pomorze i Mazury nieznacznie wzrastało w latach 2004-2006 i wahało się od 1,3 w 2004 roku do 1,9 AWU w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych w 2006 roku. Przeciętne zasoby pracy w regionie Wielkopolska i Śląsk wynosiły około 3 AWU na 100 ha UR, zaś na Mazowszu i

Tabela 5. Charakterystyka polskich gospodarstw o sile ekonomicznej 100 ESU i więcej w latach 2004-2006 według regionów

Region Polski	Wielkość ekonomiczna (SE005) w roku [ESU]			Zasoby pracy (SE010) w roku [AWU]			Powierzchnia użytków rolnych (SE025) w roku [ha]		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Pomorze i Mazury	240,2	273,9	298,4	8,05	10,36	12,82	594,56	641,11	672,59
Wielkopolska i Śląsk	236,8	301,1	308,8	10,01	14,64	14,52	376,49	463,41	473,96
Mazowsze i Podlasie	167,4	168,1	189,9	7,01	9,61	7,86	181,05	167,96	73,83
Małopolska i Pogórze	141,5	-	180,1	7,99	-	11,59	116,07	-	96,1

Źródło: zestawienie własne na podstawie FADN.

Podlasia było to prawie 6 AWU na 100 ha. Powierzchnia użytków rolnych, którymi dysponowały gospodarstwa o sile ekonomicznej położone w różnych regionach Polski także była wyraźnie odmienna. Największą i rosnącą powierzchnią charakteryzowały się jednostki z Pomorza i Mazur, była ona około 4-5 krotnie wyższa od gospodarstw z regionu Małopolska i Pogórze oraz Mazowsze i Podlasie. Obserwuje się więc bardzo wyraźne zróżnicowanie potencjału, którym dysponowały jednostki prowadzące produkcję rolniczą w grupie o sile ekonomicznej 100 i więcej ESU. W tabeli 6 zestawiono wyniki ekonomiczne uzyskiwane w gospodarstwach o największej sile ekonomicznej oraz kwoty dopłat bezpośrednich. Najwyższe kwotowo dochody w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie uzyskano w 2004 roku, czyli pierwszym roku członkostwa w Unii Europejskiej, pomimo najniższego wsparcia udzielonego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. W dwóch kolejnych latach wartość dochodów kształtowała się na zbliżonym poziomie, około 20-30% niższym w stosunku do 2004 roku, przy zwiększeniu kwoty dopłat o około 80%. Oznacza to bardzo wyraźny spadek dochodów z działalności operacyjnej, czyli produkcji rolniczej. W 2004 roku dochody uzyskiwane przez gospodarstwa najsilniejsze ekonomicznie były zbliżone w poszczególnych regionach, tylko gospodarstwa z Małopolski i Pogorza uzyskały dochód z gospodarstwa rolniczego (SE420) niższy o około 30%. W dwóch kolejnych latach także gospodarstwa z Mazowsza i Podlasia osiągały słabsze efekty ekonomiczne. Czy tak duże zróżnicowanie występuje także w zakresie wspierania gospodarstw instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej? Dane zestawione w tabeli 7 wskazują na wyraźne dysproporcje w kwotach dopłat w poszczególnych regionach. Na podstawie analizy danych zestawionych w tabeli 6 wynika, że występowało wyraźne regionalne zróżnicowanie efektywności ekonomicznej w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie, przy czym najniższe było w 2004 roku, zaś w kolejnych latach różnice pogłębiały się. Najwyższą efektywnością kosztów charakteryzowały się gospodarstwa położone w regionie Mazowsze i Podlasie, natomiast efektywność

Tabela 6. Kategorie dochodowe polskich gospodarstw o sile ekonomicznej 100 ESU i więcej oraz kwoty dopłat w euro w latach 2004-2006 według regionów

Region Polski	Dochód z gospodarstwa rolniczego (SE420) w ESU w roku			Suma dopłat do działalności operacyjnej (SE605) w roku			Dochód z gospodarstwa rolniczego (SE420)/koszty ogółem (SE270) w roku		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Pomorze i Mazury	128409	106549	110798	65074	85594	120439	0,32	0,21	0,17
Wielkopolska i Śląsk	133882	113035	111522	52274	69847	96513	0,37	0,21	0,19
Mazowsze i Podlasie	131773	85385	73149	25709	27338	18811	0,48	0,28	0,32
Małopolska i Pogórze	89969	-	50876	17300	-	21773	0,42	-	0,15

Źródło: zestawienie własne na podstawie FADN.

Tabela 7. Udział wybranych dopłat w ogólnej wartości dopłat w gospodarstwach o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU w Polsce w latach 2004-2006 według regionów

Region wg FADN	Udział dopłat (SE 605) w roku [%]								
	do produkcji roślinnej (SE 610)			pozostałe płatności (SE 620)			płatności „decoupled” (SE 630)		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Pomorze i Mazury	54,5	53,8	53,6	1,6	4,3	6,3	42,5	41,9	39,6
Wielkopolska i Śląsk	56,4	58,2	52,8	6,9	4,7	10,0	33,5	36,9	34,8
Mazowsze i Podlasie	58,7	55,4	50,3	5,9	10,3	20,8	32,8	34,4	27,8
Małopolska i Pogórze	61,6	-	54,3	5,9	-	11,5	31,2	-	31,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie FADN

mierzona dochodem przypadającym na jednostkę kosztów w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie w regionie Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk była zbliżona.

W tabeli 7 zestawiono informacje dotyczące udziału najważniejszych dopłat w sumie dopłat do działalności operacyjnej uzyskanych w gospodarstwach zakwalifikowanych do grupy najsilniejszych ekonomicznie. Wyróżniono dopłaty do produkcji roślinnej, jednolite płatności obszarowe oraz pozostałe płatności. Z analizy danych w tabeli 7 wynika, że w strukturze dopłat w gospodarstwach o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU dominowały dopłaty do produkcji roślinnej oraz płatności „decoupled”, czyli w odniesieniu do polskich gospodarstw jednolita płatność obszarowa. Gospodarstwa o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU prawie nie korzystały z dopłat do produkcji zwierzęcej, podobnie jak większość gospodarstw w Polsce [Grontkowska 2009]. Gospodarstwa w zakresie struktury dopłat nie wykazywały zróżnicowania regionalnego, chociaż gospodarstwa z regionu Pomorze i Mazury charakteryzowały się największą wielkością tych udziałów, co wynikało z wyraźnie większego obszaru tych gospodarstw w porównaniu do gospodarstw z pozostałych regionów. Ogółem udział jednolitej płatności obszarowej oraz dopłat do produkcji roślinnej stanowiły w latach 2004-2005 90-95% wszystkich dopłat, z których korzystały te gospodarstwa. W kolejnym roku odsetek ten nieznacznie się zmniejszył, ale nadal był wysoki, około 85%, oprócz regionu Mazowsze i Podlasie, w którym wyraźnie zwiększył się udział pozostałych płatności (21%) kosztem zmniejszenia udziału jednolitej płatności obszarowej.

W tabeli 8 zestawiono kwoty dopłat, które otrzymały gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę wielkości (siły) ekonomicznej, zasoby ziemi oraz majątku. Z danych zestawionych w tabeli 8 wynika, że kwoty dopłat w przeliczeniu na jednostkę siły ekonomicznej w regionach z największą liczbą gospodarstw (Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk)

Tabela 8. Znaczenie dopłat w polskich gospodarstwach o sile ekonomicznej 100 ESU i więcej w latach 2004-2006 według regionów

Region wg FADN	Kwota dopłat [euro] w przeliczeniu na								
	ESU w roku			ha UR w roku			na tys. euro aktywów w roku		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Pomorze i Mazury	270,9	312,5	403,6	109,5	133,5	203,6	89	84	91
Wielkopolska i Śląsk	220,7	232,0	312,5	138,8	150,7	254,8	63	70	81
Mazowsze i Podlasie	153,6	162,6	99,1	142,0	162,8	226,6	35	35	27
Małopolska i Pogórze	122,3	-	120,9	149,0	-	179,1	21	-	28

Źródło: obliczenia własne na podstawie FADN

uczestniczących w FADN były w kolejnych latach większe o 20-30%. Różnica w zakresie dopłat w przeliczeniu na jednostkę siły ekonomicznej między regionami w 2004 roku wynosiła około 45%, a w kolejnych latach dysproporcje wyraźnie się zwiększały. Najmniejsze różnice, co oczywiste z punktu widzenia ustalania formuły dopłat, były w zakresie sumy dopłat z różnych tytułów w przeliczeniu na hektar użytków rolnych. W latach 2004-2006 rozpiętość dopłat mieściła się w przedziale od 110 euro (Pomorze i Mazury w 2004 roku) do 255 euro w przeliczeniu na ha użytków rolnych (Wielkopolska i Śląsk w 2006 roku). Kwoty dopłat w przeliczeniu na tys. euro wartości aktywów w gospodarstwie najwyższe były w regionie Pomorza i Mazur, zaś znacznie niższe (ponad 3-krotnie) notowano w Małopolsce i Pogórzu. Tabela 9 przedstawia łączną kwotę dopłat uzyskanych przez gospodarstwa o sile ekonomicznej powyżej 100 ESU według regionów, w przeliczeniu na jednostkę zasobów i nakładów pracy, oraz efekt, czyli dochód z gospodarstwa rolniczego. Znaczenie dopłat w przeliczeniu na zasoby pracy oraz efekty ekonomiczne mierzone dochodem w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie było bardzo wyraźnie zróżnicowane. Najkorzystniejszą sytuacją w tym zakresie charakteryzowały się gospodarstwa położone na Pomorzu i Mazurach oraz w województwach, które obejmuje region Wielkopolska i Śląsk. Były one 2-3-krotnie wyższe w porównaniu z dwoma pozostałymi regionami.

Tabela 9. Zróżnicowanie wielkości dopłat w przeliczeniu na zasoby pracy polskich gospodarstw o sile ekonomicznej 100 ESU i więcej w latach 2004-2006 według regionów

Region wg FADN	Kwota dopłat [euro] w przeliczeniu na								
	zatrudnionego (AWU) w roku			godzinę pracy w roku			na euro dochodu w roku		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Pomorze i Mazury	8083,73	8261,97	9394,62	3,67	3,75	4,26	0,507	0,803	1,087
Wielkopolska i Śląsk	5222,18	4770,97	6646,90	2,37	2,17	3,02	0,390	0,618	0,865
Mazowsze i Podlasie	3667,48	2844,75	2393,26	1,67	1,29	1,09	0,195	0,320	0,257
Małopolska i Pogórze	2165,21	-	1878,60	0,98	-	0,85	0,192	-	0,428

Źródło: obliczenia własne na podstawie FADN

PODSUMOWANIE

W Polsce występuje wyraźne przestrzenne zróżnicowanie struktury obszarowej gospodarstw rolnych. Udział liczby gospodarstw największych obszarowo zwiększa się, ale nadal jest niewielki. Natomiast udział powierzchni użytków rolnych użytkowanych przez gospodarstwa z grupy obszarowej powyżej 100 ha wynosi około 20%. Duży odsetek tych gospodarstw leży w regionie Mazur, Pomorza, Wielkopolski oraz Dolnego Śląska.

Pomimo zaliczania gospodarstw z różnych regionów do jednej grupy gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie, czyli o wielkości ekonomicznej 100 ESU i więcej, wykazywały one – oprócz różnic w potencjale gospodarstw – wyraźne zróżnicowanie kwoty uzyskanych dopłat zarówno na jednostkę siły ekonomicznej, jednostkę powierzchni użytków rolnych czy zasobów pracy, a także jednostkę dochodu z gospodarstwa rolniczego. Struktura uzyskiwanych dopłat była zbliżona. Także efektywność ekonomiczna tych gospodarstw wykazuje zróżnicowanie. Najkorzystniejszą sytuacją w zakresie kreowania dochodu z ponoszonych kosztów charakteryzowały się gospodarstwa z Mazowsza i Podlasia. Tak więc w Polsce gospodarstwa zaliczane do tej samej grupy (najsilniejszych ekonomicznie) wykazują bardzo wyraźne zróżnicowanie regionalne zarówno w zakresie posiadanych zasobów,

wielkości ekonomicznej, jak i uzyskiwanych dochodów z gospodarstwa rolniczego, a także efektywności korzystania z instrumentów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Dopłaty bezpośrednie uzyskane przez gospodarstwa najsilniejsze ekonomicznie są kwotowo wysokie, co umożliwiłoby ich wykorzystanie nie tylko do poprawy bieżącej sytuacji gospodarstwa, ale przeznaczenia ich na działalność inwestycyjną, co jest wyraźnie trudniejsze w gospodarstwach o mniejszej sile ekonomicznej, w których globalne kwoty są wyraźnie mniejsze, chociaż w przeliczeniu na jednostkę zasobów są to kwoty większe.

LITERATURA

- Brodzińska K. 2007: Zmiany strukturalne w rolnictwie Warmii i Mazur. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. 9, z. 1. 56-60.
- Dzun W. 2006: Duże gospodarstwa rolne w Polsce i wybranych krajach UE-15. *Więś i Rolnictwo*, nr 3(132).
- Grontkowska A. 2009: Znaczenie dopłat w gospodarstwach o dużej sile ekonomicznej w krajach Unii Europejskiej w latach 2004-2006. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. 11, z. 1.
- Klepcki B. 2006: Tendencje zmian w zatrudnieniu i liczbie gospodarstw o zróżnicowanym obszarze w państwach Unii Europejskiej w latach 1990-2003. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. 8, z. 4.
- Michna W. 2007: Sterowane i samoistne przemiany struktury agrarnej w różnych regionach kraju. Komunikaty. Raporty. Ekspertyzy. Wyd. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Niedzielski E. 2008: Rola gospodarstw wielkoobszarowych w rolnictwie polskim. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, t. 95, z. 1, s. 14-21.
- Otoliński E. 2007: Przemiany w strukturze agrarnej w Polsce Południowej w latach 1996-2005. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. 9, z. 1.
- Poczta W., Sadowski A., Średzińska J. 2008: Rola gospodarstw wielkotowarowych w rolnictwie Unii Europejskiej. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, t. 95, z. 1, 42-55.
- Ziętara W. 2004: Kierunki i szanse rozwojowe przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w warunkach integracji z Unią Europejską. *Problemy Rolnictwa Światowego*, t. 11, SGGW, Warszawa, 226-238.

Anna Grontkowska

ROLE OF THE CAP PAYMENTS IN GAINS CREATION IN THE GROUP
OF ECONOMICALLY BIGGEST FARMS

Summary

The paper aims to analyze changes that took place in number of the biggest sized farms in Poland (over 50 ha) and acreage utilized by this group of farms. It shows that share of the biggest farms in total number of farms continuously increase, and in the same time share of land utilized by this group slightly decreased. In Poland the large scale farms are concentrated mainly in provinces of Mazury, Pomerania, Lower Silesia and Wielkopolska. Within the group of the economically biggest farms (with economic power 100 ESU and more) the regional diversity of the amount of subsidies received could be also observed. The structure of subsidies was similar in all regions, but the amount of subsidies per one hectare, one work unit or one zloty of profit were significantly different. Higher influence of subsidies on functioning of farms was in West Pomerania region.

Adres do korespondencji:
dr inż. Anna Grontkowska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (0 22) 593 42 40
e-mail: anna_grontkowska@sggw.pl